



XALQARO TAJRIBADA ISLOMIY MIKROMOLIYA MODELLARI VA ULARNI O'ZBEKISTON SHAROITIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Alixonov Ruzali Xasanboy o'g'li

A.avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tayanch
doktorantura talabasi, toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

E-mail: [alruz2023@gmail.com]

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20696171>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 11-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 13-iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 15-iyun 2026 yil

KEY WORDS

*islomiy mikromoliya, Murabaha,
Musharaka, Qard al-Hasan, Vaqf,
O'zbekiston moliya islohoti,
moliyaviy inklyuzivlik.*

ABSTRACT

*Ushbu maqola islomiy mikromoliya modellarining
xalqaro tajribasini tahlil qilib, Pokiston (Akhawat),
Indoneziya (BPRS), Malayziya (AIM) va Bangladesh kabi
davlatlarning muvaffaqiyatli tajribalari ko'rib chiqiladi.*

Jahon banki Global Findex (2021) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha 1,4 milliard nafar katta yoshli aholi — bu taxminan 24 foizi — an'anaviy bank xizmatlaridan foydalana olmaydi¹. Ularning katta qismi o'zini musulmon hisoblovchi aholi bo'lib, foizli kreditlashni diniy jihatdan noo'rin deb bilgani sababli rasmiy moliya tizimidan chetda qoladi. Aynan shu bo'shliqni to'ldirish uchun islomiy mikromoliya — shariat tamoyillariga asoslangan, kam va o'rta daromadli aholi uchun mo'ljallangan moliyaviy xizmatlar tizimi — rivojlanib kelmoqda.

O'zbekiston uchun bu mavzu ayniqsa dolzarbdir: mamlakat aholisining 90 foizdan ortig'i musulmonlardir², BMT Taraqqiyot dasturining (UNDP) 2020-yilgi so'rovi esa aholining 56 foizi va tadbirkorlarning 38 foizi diniy e'tiqodi tufayli (kreditlar foizli bo'lgani sababli) an'anaviy bank kreditlaridan foydalanmasligini ko'rsatdi.³ 2024-yil iyul oyida O'zbekiston Markaziy banki mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko'rsatish tartibini belgilovchi maxsus nizomni qabul qildi — bu sohaning rivojlanishiga yangi turtki berdi.

Ushbu maqolada islomiy mikromoliyaning xalqaro amaliyotda shakllangan asosiy modellari tahlil qilinadi, O'zbekistondagi joriy holat baholanadi hamda mazkur modellarni mamlakatimizda tatbiq etishning amaliy yo'llari tavsiya etiladi. Maqola fiqhiy-nazariy tahlil, qiyosiy xalqaro tadqiqot va iqtisodiy baholash metodlarini qo'llaydigan kompleks yondashuvga asoslanadi.

1. Xalqaro tajribada islomiy mikromoliyaning asosiy modellari

¹ Demirgüç-Kunt A., Klapper L., Singer D., Ansar S. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. — Washington, DC: World Bank, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex> (murojaat sanasi: 11.06.2026).

² Uzbekistan can become a CIS leader in Islamic finance // Kun.uz. — 2020, 4-avgust. URL: <https://kun.uz/en/94663863> (murojaat sanasi: 11.06.2026).

³ <https://proreforms.uz/ru/publications/can-islamic-finance-drive-banking-sector-development-in-uzbekistan-53>

Islomiy mikromoliya amaliyotini tahlil qilishda ikki tushunchani farqlash zarur: shartnoma turlari va modellar. Murobaha, mudoraba, qard al-hasan kabi shartnomalar — moliyalashtirishning huquqiy vositalari bo'lib, ular har qanday islomiy moliya institutida qo'llanilishi mumkin. Model esa — bu yaxlit institutsional tizim: mablag' qayerdan shakllanadi, mijozga qanday tartibda yetkaziladi, qaytarilishi qanday ta'minlanadi va tizim qanday hisobdan barqaror turadi degan savollarga javob beruvchi tashkiliy mexanizm. Xalqaro amaliyotda to'rtta mamlakat tajribasi islomiy mikromoliyaning to'rt xil modelini shakllantirgan: Malayziyaning davlat tayanchidagi guruhli modeli, Bangladeshning bank ichidagi modeli, Indoneziyaning jamoa kooperativlari modeli va Pokistonning xayriyaga asoslangan foizsiz modeli. Quyida har bir model uning ishlash tartibi, mablag' manbai, kafolat mexanizmi va zaif tomonlari kesimida tahlil qilinadi.

1.1. Malayziya modeli: davlat tayanchidagi guruhli moliyalashtirish (Amanah Ikhtiar Malaysia)

Malayziya modelining asosini 1987-yilda tashkil etilgan Amanah Ikhtiar Malaysia (AIM) tashkiloti tashkil etadi. AIM Bangladeshdagi Grameen Bank metodologiyasini islomiy shaklga moslashtirgan birinchi yirik tajriba bo'lib, garov o'rniga ijtimoiy kafolatga tayanadi. Model quyidagi tartibda ishlaydi.

Birinchi bosqich — guruh shakllantirish. Kambag'allik mezoniga mos keluvchi mijozlar (asosan ayollar) o'zaro ishonch asosida besh kishilik guruhlariga birlashadi. Guruhni tashkilot emas, mijozlarning o'zlari tuzadi — bu eng samarali "kredit tahlili" hisoblanadi, chunki jamoa to'lovga layoqatsiz odamni o'z guruhiga qabul qilmaydi. Bir nechta guruh hududiy markazga birlashtiriladi.

Ikkinchi bosqich — tayyorgarlik va moliyalashtirish. A'zolar majburiy o'quv kursidan o'tgach, tashkilot moliyalashtirishni qard al-hasan (foizsiz qarz) shaklida ajratadi va unga ma'muriy xarajatlarni qoplash uchun yillik taxminan 10 foizlik xizmat haqi qo'shadi. Birinchi moliyalashtirish kichik summadan boshlanadi; muvaffaqiyatli qaytargan mijozga keyingi bosqichda kattaroq summa beriladi (pog'onali tizim).

Uchinchi bosqich — haftalik qaytarish va jamg'arma. To'lovlar haftalik, markaz yig'ilishlarida, barcha a'zolar ishtirokida amalga oshiriladi. Har bir a'zo qo'shimcha ravishda haftalik majburiy jamg'armaga badal to'laydi — bu moliyaviy intizomni shakllantiradi va favqulodda holatlar zaxirasi vazifasini bajaradi. Bitta a'zo to'lovni kechiktirsa, butun guruh keyingi moliyalashtirishdan mahrum bo'lish xavfiga tushadi — aynan shu jamoaviy manfaat mexanizmi 95–99 foizlik qaytarish darajasini ta'minlaydi.

Modelning daromad manbai — xizmat haqi va a'zolik badallari; zarar manbai — defoltlar hamda haftalik yig'ilishlar va kichik summalar bilan ishlashdan kelib chiqadigan yuqori operatsion xarajatlarni. Modelning hal qiluvchi xususiyati shundaki, u o'z-o'zini to'liq moliyalashtirmaydi: AIM faoliyatining katta qismi hukumatning foizsiz kreditlari va subsidiyalari hisobiga qoplanadi. Demak, Malayziya modeli — bozor modeli emas, balki davlatning kambag'allikni qisqartirish siyosatiga bog'langan ijtimoiy model bo'lib, davlat ko'magisiz barqaror ishlay olmaydi. Shariat nuqtai nazaridan modelning munozarali jihati —

xizmat haqining qarz summasiga proporsional belgilanishi bo'lib, bir qator tadqiqotchilar buni yashirin riba sifatida tanqid qiladi.⁴

1.2. Bangladesh modeli: bank ichidagi mikromoliya (Islami Bank — Rural Development Scheme)

Bangladesh modeli mikromoliyani alohida tashkilot emas, balki tijorat islom banki ichidagi maxsus dastur sifatida tashkil etadi. Islami Bank Bangladesh 1995-yilda diniy e'tiqodi tufayli an'anaviy mikrokreditdan chetda qolgan qishloq aholisi uchun Rural Development Scheme (RDS — Qishloqni rivojlantirish sxemasi) dasturini yo'lga qo'ydi; dastur to'rt qishloqdagi pilot loyihadan dunyodagi eng yirik islomiy mikromoliya dasturiga aylandi. Hozirda RDS Bangladeshning 30 mingdan ortiq qishlog'ida 1,5 milliondan ortiq a'zoni qamrab olgan bo'lib, a'zolarining 92 foizdan ortig'i ayollardir.⁵

Modelning ishlash tartibi quyidagicha. Birinchidan, bank filiali o'z atrofidagi 10 kilometr radiusda joylashgan, kam ta'minlangan aholi zich yashaydigan va qishloq xo'jaligi faoliyati mavjud qishloqlarni tanlaydi. Ikkinchidan, tanlangan qishloqda Malayziya modelidagiga o'xshash kichik guruhlar va markazlar tuziladi, haftalik yig'ilishlar va majburiy jamg'arma joriy etiladi. Uchinchidan — va bu Bangladesh modelining asosiy farqi — moliyalashtirish foizsiz qarz emas, balki savdo shartnomalari orqali amalga oshiriladi: bank mijozga pul bermaydi, balki unga kerakli tovarni (urug', mol, asbob-uskuna) o'zi xarid qilib, ustama bilan bo'lib to'lashga sotadi (murobaha va bay-muajjal shartnomalari). To'rtinchidan, qaytarish haftalik markaz yig'ilishlarida amalga oshiriladi va 98–99 foiz darajasida saqlanadi.

Modelning eng muhim afzalligi — moliyaviy mustaqillik. RDS donor mablag'lariga ham, davlat subsidiyasiga ham muhtoj emas: dastur bankning o'z depozit resurslari hisobidan moliyalashtiriladi, savdo ustamasidan keladigan daromad esa operatsion xarajatlarni qoplaydi. Bank infratuzilmasi (filiallar tarmog'i, kadrlar, axborot tizimlari) tayyor bo'lgani uchun har bir moliyalashtirishning tannarxi mustaqil mikromoliya tashkilotinikidan past. Modelning zaif tomoni — qamrov chegarasi: bank filialidan uzoq hududlar tizimdan tashqarida qoladi, shuningdek, murobahaning ustun mavqei tanqidchilar tomonidan shaklan islomiy, mazmunan kreditga yaqin amaliyot sifatida baholanadi.

1.3. Indoneziya modeli: jamoa kooperativlari (Baitul Maal wat Tamwil)

Indoneziya modeli yuqoridagi ikkala modeldan tubdan farq qiladi: u yuqoridan (davlat yoki bank tomonidan) emas, balki quyidan — mahalliy jamoa, masjid va musulmon ziyolilar tashabbusi bilan shakllangan. Modelning asosiy instituti — Baitul Maal wat Tamwil (BMT) deb ataluvchi islomiy moliya kooperativi bo'lib, mamlakatda 4500 ga yaqin BMT faoliyat yuritadi va ular qariyb 3,7 million mijozga xizmat ko'rsatadi.⁶

BMT nomi uning ikki qanotli tuzilmasini aks ettiradi. Birinchi qanot — “baitul maal” (xayriya uyi): zakot, sadaqa va vaqf mablag'larini to'playdi hamda ulardan eng qashshoq a'zolarga qard al-hasan (foizsiz qarz) va ijtimoiy yordam beradi. Ikkinchi qanot — “baitut tamvil” (tijorat uyi): a'zolarining pay badallari va jamg'armalarini to'plab, ulardan tijorat

⁴ Mohamed T.S., Elgammal M.M. Credit risk in Islamic microfinance institutions: The role of women, groups, and rural borrowers // Emerging Markets Review. – 2023. – Vol. 54. – Article 100994.

⁵ Islami Bank Bangladesh PLC. Rural Development Scheme. URL: <https://www.islamibankbd.com/investment/rural-development-scheme> (murojaat sanasi: 11.06.2026).

⁶ Wulandari P., Kassim S. Issues and challenges in financing the poor: case of Baitul Maal Wa Tamwil in Indonesia // International Journal of Bank Marketing. – 2016. – Vol. 34, No. 2. – P. 216–234.

asosida — murobaha, mudoraba va musharaka shartnomalari orqali — mikrotadbirkorlarni moliyalashtiradi; olingan foyda jamg'arma egalariga ulush sifatida taqsimlanadi. Shu tariqa bitta institut ichida ijtimoiy himoya va tijorat moliyalashtirish birlashtiriladi: tadbirkorlik salohiyatiga ega a'zo tijorat qanotidan, eng nochor a'zo esa xayriya qanotidan moliyalashtiriladi.

Modelning ishlash tartibi quyidagicha: mahalliy jamoa kooperativ tuzadi va dastlabki kapitalni pay badallari hamda xayriya mablag'laridan shakllantiradi; a'zolar jamg'arma qo'yadi; moliyalashtirish faqat a'zolarga, jamoa ichidagi shaxsiy tanishlik va ishonch asosida beriladi; qaytarish jamoaviy obro' mexanizmi bilan ta'minlanadi. Modelning kuchli tomoni — bank yetib bormaydigan eng quyi qatlamga yaqinligi va mahalliy ishonch kapitalidan foydalanishi. Zaif tomonlari — likvidlik muammolari, mablag' manbalarining cheklanganligi (a'zolar asosan kambag'al bo'lgani uchun jamg'arma bazasi tor) hamda nazoratning zaifligi: minglab mayda kooperativ ustidan yagona prudensial nazorat o'rnatish qiyin, bu ayrim BMTlarning bankrot bo'lishiga olib kelgan.

1.4. Pokiston modeli: xayriyaga asoslangan foizsiz moliyalashtirish (Akhuwat)

Pokiston modeli islomiy mikromoliyaning eng radikal savoliga javob beradi: mikromoliya umuman hech qanday ustama va xizmat haqisiz ishlay oladimi? 2001-yilda Lahorda tashkil etilgan Akhuwat tashkiloti bunga ijobiy javob berdi. Akhuwat faqat qard al-hasan — mutlaqo foizsiz, ustamasiz va xizmat haqisiz qarz beradi va bugungi kunda dunyodagi eng yirik foizsiz mikromoliya tashkiloti hisoblanadi: tashkil etilganidan buyon 6 milliondan ortiq oilaga 220 milliard Pokiston rupiysidan ortiq mablag' ajratgan, qaytarish darajasi esa 99,9 foizni tashkil etadi.⁷

Modelning ishlash tartibi to'rt bosqichdan iborat. Birinchidan, mijoz mahalliy filialga ariza topshiradi; tashkilot xodimi uning oilaviy-ijtimoiy ahvoli va biznes rejasini joyida o'rganadi, mijoz esa ikki kafil ko'rsatadi — garov talab etilmaydi. Ikkinchidan, ma'qullangan qarz masjidida (ozchilik vakillariga cherkovda) ommaviy marosimda topshiriladi: bu mablag'ning omonat ekanini, qaytarish esa diniy-axloqiy burch ekanini jamoa oldida ta'kidlaydi va ayni paytda tashkilotga ofis xarajatlarini tejash imkonini beradi. Uchinchidan, qarz oylik bo'lib to'lovlarda qaytariladi. To'rtinchidan, qaytgan mablag' aylanma fondga tushib, yangi qarzlarga yo'naltiriladi; ko'plab sobiq qarzdorlar moliyaviy oyoqqa turgach, o'z ixtiyori bilan fondga xayriya qo'shadi — "qarz oluvchidan xayriya qiluvchiga" aylanish modelning o'ziga xos ichki dvigatelidir.

Modelda tijorat daromadi umuman yo'q; operatsion xarajatlar xayriya mablag'lari, vaqf-zakot tushumlari, ko'ngillilar mehnati va hukumat bilan hamkorlik dasturlari hisobidan qoplanadi. Bu modelning kuchi va zaifligi bir nuqtada: u shariat nuqtai nazaridan eng toza model bo'lib, eng nochor qatlamga xizmat qiladi, biroq uning miqyosi xayriya oqimiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq — donorlik susaysa, o'sish to'xtaydi. Shu bois Akhuwat tajribasi tijorat modeli sifatida emas, balki diniy-ijtimoiy kapital kuchli jamiyatlarda ishlaydigan ijtimoiy model sifatida baholanishi lozim.

1.5. To'rt modelning qiyosiy tahlili

Quyidagi jadval to'rt modelni asosiy institutsional parametrlar bo'yicha umumlashtiradi.

⁷ Akhuwat Islamic Microfinance rasmiy veb-sayti. URL: <https://akhuwat.org.pk> (murojaat sanasi: 11.06.2026).

Mezon	Malayziya (AIM)	Bangladesh (RDS)	Indoneziya (BMT)	Pokiston (Akhuwat)
Tashkiliy shakl	Davlat ko'magidagi nodavlat tashkilot	Tijorat islom banki ichidagi dastur	Jamoa kooperativi	Xayriya tashkiloti
Mablag' manbai	Davlat subsidiyasi va foizsiz kreditlari	Bankning o'z depozit resurslari	A'zolar jamg'armasi, zakot-vaqf	Xayriya, zakot, hukumat hamkorligi
Asosiy shartnoma	Qard al-hasan + xizmat haqi	Murobaha / bay-muajjal	Murobaha, mudoraba + qard al-hasan	Faqat qard al-hasan
Kafolat mexanizmi	5 kishilik guruh, haftalik yig'ilish	Guruh + bank nazorati	Jamoa ichidagi ishonch	2 kafil, masjid marosimi, diniy burch
Qaytarish darajasi	95–99%	98–99%	Tashkilotga qarab farqli	99,9%
Asosiy zaiflik	Subsidiyaga qaramlik; xizmat haqining fiqhiy munozaraliligi	Qamrov bank filiallari bilan chegaralangan	Likvidlik tanqisligi, zaif nazorat	Miqyos xayriya oqimiga bog'liq

2. Modellarni o'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari tahlili

2.1. Huquqiy asos va institutsional muhit

So'nggi yillarda O'zbekistonda islomiy mikromoliya uchun huquqiy poydevor bosqichma-bosqich shakllandi. 2022-yil 20-apreldagi "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonuni mikromoliya tashkilotlariga islomiy moliyalashtirish xizmatlarini ko'rsatish imkonini berdi.⁸ Ushbu normani amalga oshirish mexanizmi sifatida Markaziy bank boshqaruvining qarori bilan "Mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi nizom qabul qilindi (Adliya vazirligida 2024-yil 26-iyulda 3536-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan); nizom AAOIFI (Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti) standartlari asosida ishlab chiqilgan.⁹ Nihoyat, 2026-yil boshida Senat islomiy moliya faoliyatini litsenziyalash, soliqqa tortish va nazorat qilish tartibini belgilovchi maxsus qonunni ma'qulladi — bu banklarga to'liq islomiy tamoyillarda ishlash yoki islomiy darcha ochish imkonini beradi. Shunday qilib, xalqaro modellarni joriy etish uchun huquqiy to'siqlar

⁸ O'zbekiston Respublikasining "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonuni, 2022-yil 20-aprel. URL: <https://lex.uz>.

⁹ <https://cbu.uz/oz/documents/3324/1811809/>.

asosan bartaraf etilgan; endi masala institutsional tanlov va amaliy joriy etish bosqichiga ko'chdi.

2.2. Talab omili

Islomiy mikromoliyaga bo'lgan talab O'zbekistonda empirik tasdiqlangan: yuqorida qayd etilgan UNDP so'rovi natijalariga ko'ra, aholining 56 foizi va tadbirkorlarning 38 foizi diniy e'tiqodi tufayli an'anaviy bank kreditlaridan foydalanmaydi; ayni paytda, islomiy moliya muassasalari tashkil etilsa, aholining 75 foizi va tadbirkorlarning 61 foizi ularning xizmatlaridan foydalanishga tayyorligini bildirgan.¹⁰ Biroq xuddi shu so'rov muhim cheklovni ham ko'rsatadi: respondentlarning 60 foizdan ortig'i islomiy moliya mahsulotlarining qanday ishlashini to'liq tushunmaydi. Demak, har qanday model bilan birga keng ko'lamli moliyaviy savodxonlik dasturi joriy etilishi shart.

2.3. Xalqaro modellardan olinadigan saboqlar va milliy model zarurati

Yuqoridagi qiyosiy tahlil har bir modelning O'zbekiston sharoitiga muayyan jihatlari bilan mos kelishini ko'rsatadi. Bangladesh modeli rivojlangan bank infratuzilmasi va yangi qabul qilingan islomiy moliya qonunchiligi sharoitida o'z-o'zini qoplaydigan mexanizm sifatida diqqatga sazovor; "O'zbekiston — 2030" strategiyasida kamida uchta tijorat bankida islomiy moliya mexanizmlarini joriy etish vazifasining belgilanishi bu yo'nalish uchun siyosiy asos yaratadi. Malayziya modelining guruhli mexanizmi kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan davlat dasturlari (oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari, ayollar daftari va temir daftar mexanizmlari) bilan uyg'unlasha oladi, biroq undagi xizmat haqining qarz summasiga proporsional belgilanishi fiqhiy jihatdan munozarali bo'lib, bu tajriba ogohlantiruvchi saboq sifatida qabul qilinishi lozim. Indoneziyaning BMT modeli tayanadigan jamoa ichidagi ishonch O'zbekistonda mahalla instituti shaklida asrlar davomida mavjud, biroq Indoneziya tajribasi minglab mayda institut ustidan prudensial nazorat o'rnatish qiyinligini ham ko'rsatdi. Pokistonning Akhuwat tajribasi esa mamlakatimizdagi kuchli zakot va xayriya an'analari, jamoat fondlari hamda homiylik amaliyoti tarqoq xayriya oqimini aylanma foizsiz qarz fondiga aylantirish uchun tayyor zamin ekanini tasdiqlaydi; uning 99,9 foizlik qaytarish ko'rsatkichi diniy-axloqiy motivatsiya kuchli jamiyatlarda garovsiz moliyalashtirish barqaror ishlashini isbotlaydi.

Shu bilan birga, tahlildan kelib chiqadigan eng muhim ilmiy xulosa shundan iboratki, mazkur modellarning birortasini O'zbekistonga o'zgarishsiz ko'chirish maqsadga muvofiq emas. Buning sababi modellarning tabiatida yotadi: ularning har biri o'z mamlakatida tarixan shakllangan institutsional sharoitning mahsulidir — Malayziya modeli davlatning kambag'allikni qisqartirish siyosatiga, Bangladesh modeli yirik islom bankining infratuzilmasiga, Indoneziya modeli quyidan shakllangan jamoa kooperatsiyasiga, Pokiston modeli esa diniy-xayriya kapitaliga tayanadi. O'zbekistonning institutsional sharoiti esa bularning birortasi bilan to'liq mos kelmaydi: mamlakatimizda davlat boshqaruvining o'ziga xos tizimi, kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan manzilli ijtimoiy siyosat, qonun bilan mustahkamlangan mahalla instituti, rivojlangan raqamli davlat xizmatlari va asrlar davomida shakllangan xayriya madaniyati mavjud bo'lib, bu omillar yig'indisi xalqaro tajribada uchramaydigan noyob institutsional muhitni tashkil etadi.

¹⁰ <https://kun.uz/en/news/2025/01/09/islamic-finance-unlocking-hidden-capital-for-economic-growth>

Shundan kelib chiqib, O'zbekiston uchun mavjud modellardan birini tanlash emas, balki ularning qiyosiy tahlilidan olingan saboqlar asosida, mamlakatimizning davlat siyosati, ijtimoiy-iqtisodiy holati va institutsional imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mustaqil milliy islomiy mikromoliya modelini ishlab chiqish zarur degan xulosaga keldim. Bunday model xalqaro tajribaning sinovdan o'tgan unsurlarini — guruhli kafolat intizomini, savdoga asoslangan shartnomalarning moliyaviy barqarorligini, jamoa ishonchiga tayanishni va xayriya mablag'larining aylanma fondga aylantirilishini — o'zida mujassam etishi, ayni paytda ularning zaif tomonlaridan — subsidiyaga xronik qaramlik, qamrovning chegaralanganligi, nazorat bo'shlig'i va xayriya oqimiga to'liq bog'liqlikdan — holi bo'lishi lozim. Milliy modelning konseptual asoslarini ishlab chiqish, uning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini asoslash va amaliyotga joriy etish yo'llarini belgilash keyingi tadqiqotlarim doirasida amalga oshirilishi va alohida ilmiy ishning predmetini tashkil etish ko'zda tutilgan.

Xulosa

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, islomiy mikromoliyaning yagona to'g'ri modeli mavjud emas — har bir model o'z mamlakatining institutsional sharoitiga javob sifatida shakllangan. Malayziya modeli davlat siyosatiga, Bangladesh modeli bank infratuzilmasiga, Indoneziya modeli jamoa ishonchiga, Pokiston modeli esa diniy-xayriya kapitaliga tayanadi. Ayni shu sababdan mazkur modellarning birortasini ham O'zbekistonga o'zgarishsiz ko'chirish maqsadga muvofiq emas: boshqa institutsional muhit uchun yaratilgan mexanizm yangi sharoitda o'z tayanchidan ajraladi va kutilgan samarani bermaydi.

Tahlil shuni ham ko'rsatdiki, O'zbekistonda milliy modelni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar yetilgan. Huquqiy jihatdan mikromoliya tashkilotlarining islomiy xizmatlar ko'rsatish tartibi belgilangan va islomiy moliya faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonun qabul qilingan; talab jihatidan aholi va tadbirkorlarning katta qismi shariatga muvofiq moliyalashtirishga ehtiyoj sezishi empirik tasdiqlangan; institutsional jihatdan esa mamlakatimiz xalqaro tajribada uchramaydigan noyob imkoniyatlar yig'indisiga ega — qonun bilan mustahkamlangan mahalla instituti, kambag'allikni qisqartirishga qaratilgan manzilli davlat dasturlari, rivojlangan bank va raqamli infratuzilma hamda chuqur ildiz otgan xayriya an'analari.

Shulardan kelib chiqib, maqolaning asosiy xulosasi quyidagicha: O'zbekiston uchun maqbul strategiya tayyor modellardan birini tanlash emas, balki to'rt modelning qiyosiy tahlilidan olingan saboqlar asosida, mamlakatimizning davlat siyosati, ijtimoiy-iqtisodiy holati va institutsional imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mustaqil milliy islomiy mikromoliya modelini ishlab chiqishdir. Bunday model xalqaro tajribaning sinovdan o'tgan unsurlarini o'zida mujassam etishi, ayni paytda ularning zaif tomonlari — subsidiyaga qaramlik, qamrov chegaralanganligi, nazorat bo'shlig'i va xayriya oqimiga to'liq bog'liqlikdan holi bo'lishi lozim. Shu bilan birga, modelni joriy etish maqolada ko'rsatilgan to'rt tizimli to'siq — soliq masalasi, kadrlar tanqisligi, shariat nazorati tizimining shakllanmaganligi va aholi xabardorligining pastligi — bartaraf etilishi bilan parallel olib borilishi shart. Milliy modelning konseptual asoslarini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini asoslash keyingi tadqiqotlarim predmetini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet manbalari:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining "Mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risidagi nizomni

tasdiqlash haqida"gi qarori [Adliya vazirligida 26.07.2024-yilda ro'yxatdan o'tkazilgan, ro'yxat raqami 3536]. URL: <https://lex.uz/docs/7036330>.

2. Obaidullah M., Khan T. Islamic Microfinance Development: Challenges and Initiatives. Policy Dialogue Paper No. 2. – Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 2008. – 78 p.

3. Amanah Ikhtiar Malaysia rasmiy veb-sayti. URL: <https://www.aim.gov.my>.

4. Mohamed T.S., Elgammal M.M. Credit risk in Islamic microfinance institutions: The role of women, groups, and rural borrowers // Emerging Markets Review. – 2023. – Vol. 54. – Article 100994.

5. UNDP. Scaling up Islamic Microfinance in Bangladesh through the Private Sector: Experience of Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL). – New York: United Nations Development Programme, 2012. URL: <https://www.undp.org/publications/scaling-islamic-microfinance-bangladesh-through-private-sector-experience-islami-bank-bangladesh-limited-ibbl>.

6. Islami Bank Bangladesh PLC. Rural Development Scheme. URL: <https://www.islamibankbd.com/investment/rural-development-scheme>.

7. Rahman M.M., Jafrullah M., Islam A.N.M.T. Rural Development Scheme of Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL): Assessment and Challenges // IIUM Journal of Economics and Management. – 2008. – Vol. 16, No. 2. – P. 139–163. URL: <https://journals.iium.edu.my/enmjjournal/index.php/enmj/article/view/148>.

8. Wulandari P., Kassim S. Issues and challenges in financing the poor: case of Baitul Maal Wa Tamwil in Indonesia // International Journal of Bank Marketing. – 2016. – Vol. 34, No. 2. – P. 216–234.

9. Ascarya. Baitul Maal wat Tamwil (BMT): An Integrated Islamic Social and Commercial Financial Institution in Indonesia // Islamic Commercial Law Report 2018. – Kuala Lumpur: ISRA – Thomson Reuters – IRTI, 2018. – P. 104–107.

10. Akhuwat Islamic Microfinance rasmiy veb-sayti. URL: <https://akhuwat.org.pk>.

11. Harper M., Khan A.A. Islamic Microfinance: Shari'ah compliant and sustainable? – Rugby: Practical Action Publishing, 2017. – 232 p.

12. O'zbekiston Respublikasining "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-765-son Qonuni, 2022-yil 20-aprel. URL: <https://lex.uz>.

13. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "Mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirishga oid xizmatlarni ko'rsatish tartibi to'g'risida"gi nizomga sharh. URL: <https://cbu.uz/oz/documents/3324/1811809/>.

14. Uzbekistan moves toward Islamic banking as Senate backs new law // aNewz. – 2026, 7-fevral. URL: <https://anewz.tv/region/south-caucasus/17879/uzbekistan-moves-toward-islamic-banking-system/news>.

15. Islamic finance: Unlocking hidden capital for economic growth // Kun.uz. – 2025, 9-yanvar. URL: <https://kun.uz/en/news/2025/01/09/islamic-finance-unlocking-hidden-capital-for-economic-growth>.

16. Uzbekistan takes bold steps toward Islamic finance integration in banks // Trend News Agency. – 2026, 8-yanvar. URL: <https://www.trend.az/business/4139481.html>.